

Arts

Josep Berga i Boix i el monestir de Ripoll (1867)

Antoni Llagostera

RABASF ARCHIVO FOTOGRAFICO. CAJA 28/291.

Josep Berga Boix, posant per al fotògraf al claustre del monestir de Santa Maria de Ripoll. És on apareix més ben retratat Josep Berga i Boix, en el conjunt de fotografies fetes el 1867.

A vegades les investigacions i estudis, tot fent tombants inesperats, donen lloc a troballes insospitades. Aquest ha estat el cas que em dispo a relatar.

Ja fa uns dos anys que la professora barcelonina Conxa Peig, de la Universitat Internacional de Catalunya, va donar les primeres notícies de l'existència a l'arxiu de la Real Academia de San Fernando d'un conjunt de fotos del monestir de Ripoll que la Comissió Provincial de Monuments de Girona havia enviat a la Comisión Central de Monumentos de Madrid el gener de 1868.

La troballa fou fruit dels treballs que Peig estava fent per a la seva tesi doctoral i en relació amb un futur llibre sobre el mestre d'obres ripollès Joan Martí Font, que va participar en la reconstrucció del monestir, volum que s'està preparant.

El pintor olotí va dibuixar minuciosament la portada del temple, en una notable mostra de representació artística

Referències a unes imatges de Ripoll de 1867

Hi havia referències documentals sobre aquest conjunt de fotografies, però cap constància ni confiança de quines eren en concret.

Josep M. Pellicer, en el seu llibre *Santa Maria de Ripoll*, de 1878, deia tot referint-se al monestir: «Contribuyó luego al fin propuesto la Comisión de Monumentos de la provincia de Gerona. En 1867, presidida por D. Joaquín Pujol y Santo, se trasladó á Ripoll, [...] popularizó por medio del dibujo y de la fotografía las reproducciones de los artísticos pormenores que suman agrupados aquel conjunto admirable».(1)

Posteriorment, el mateix Pellicer, en el seu llibre *Santa Maria del monestir de Ripoll* (1888), hi afegia una informació complementària: «Presidida por D. Joaquín Pujol y Santo, amantísimo del Arte y cuyos generosos sentimientos corrían parejas con sus elevadas miras, visitó en 1867 el monasterio [...] siendo la primera que por medio de la fotografía popularizó las bellezas claustrales y otros insignes restos, descollando entre ellos la preciosa reproducción de dicha portada, hecha por el insigne pintor Berga».(2)

D'aquesta reproducció de la portada feta per Josep Berga i Boix (la Pinya, 1837 – Olot, 1914) se'n tenia també constància. Joan Sala i Plana,(3) en el seu llibre *Josep Berga i Boix (1837-1914). L'interpret d'una època*, diu: «Va fer de delineant amb l'arquitecte Martí Sureda, des del 15 de juliol de 1865 fins al 24 d'octubre de 1868. És en aquesta etapa que va col·laborar en el monument a Álvarez de Castro i en el dibuix de la façana del monestir de Ripoll, que segons explica va ser de difícil execució, ja que havia de passar moltes hores enfilat en una escala per fer els croquis».

Així doncs, hi havia constància referencial d'aquestes instantànies i també d'un dibuix de l'*avi Berga*. Estàvem davant les primeres fotografies fetes a Ripoll i al mateix temps davant d'una obra primerenca del pintor olotí, un dels dos capdavaners de l'escola pictòrica olotina. Fins a la troballa de Conxa Peig aquestes eren les úniques dades existents, totes elles escrites, però sense cap imatge associada. Ni les fotografies de 1867 ni el dibuix de Berga havien estat clarament identificats fins ara.

Les fotografies de maig de 1867 de Madrid

La Setmana Santa de 2006, aprofitant un viatge a Madrid, vaig demanar una còpia d'aquestes fotografies del monestir de Ripoll a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. Entre la documentació hi havia l'ofici que va acompanyar l'enviament de Girona a Madrid: «Esta comisión tiene la honra de remitir a VE 25 ejemplares en fotografía de otras tantas vistas del insigne monast^o. de Ripoll, costeadas de fondos particulares de sus individuos p^a. que VE se digne aceptarlas como un testimonio de su consideración y aprecio».(4)

Cal afegir-hi que hi ha constància documental de la data en què la subcomissió de Girona va anar a Ripoll per realitzar les fotografies i el dibuix de la portada de Josep Berga i Boix: el 4 i 5 de maig de 1867.(5)

Podríem entrar en detall sobre la intenció d'aquest ofici i de l'enviament de les fotografies, aleshores una novetat molt valuosa, que no era sinó la de congraciarse amb la comissió central madrilenya un cop aclarits els enfrontaments de competències entre la comissió provincial gironina i l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona, que el 1865 havia aprovat un projecte de

reconstrucció del monestir ripollès fet per Elies Rogent i Amat.

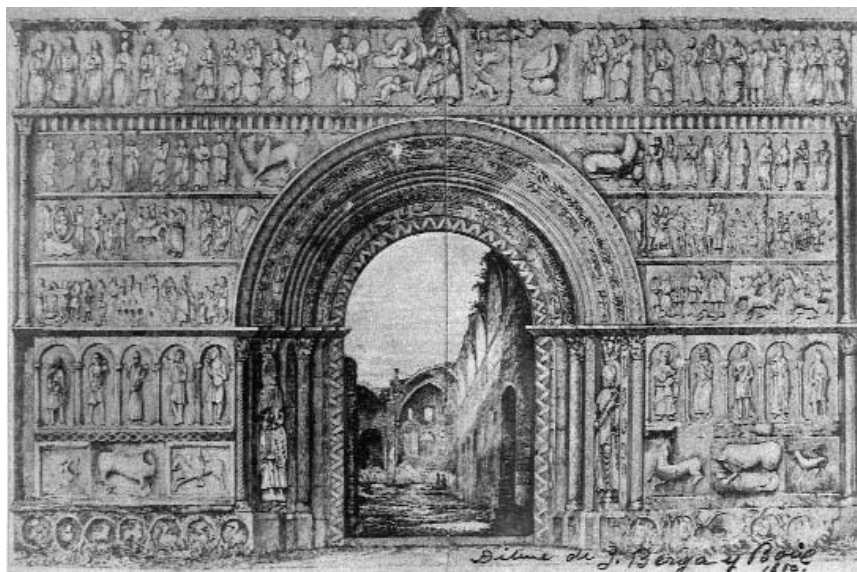
Amb les fotografies de Madrid, vaig comprovar que d'algunes n'hi havia còpia a Ripoll, ara a l'Arxiu Comarcal del Ripollès, provinents de l'Arxiu-Museu Folkloric de Ripoll, com a fruit del treball d'aplegament fet per Tomàs Raguer. S'ha de dir que, sorprenentment, hi havia dues fotografies més que sense cap dubte havien estat fetes el 1867, però que no eren en la sèrie de còpies enviades a Madrid. En aquestes dues fotografies hi apareixen els mateixos personatges que a les fotos de Madrid i no estaven entre les que es guardaven a l'Acadèmia de San Fernando. Érem, doncs, davant 27 fotografies de 1867.

L'interès en la investigació se centrava en les fotografies, molt segurament les més antigues de Ripoll i del seu monestir. Les fotografies de 1867 suposaven la primera aproximació amb tècnica moderna al conjunt del monestir i, àdhuc, de la vila de Ripoll. Constituïen una documentació essencial per al coneixement del llarg procés de conservació i restauració que es va realitzar sobre el conjunt monàstic ripollès durant la part central i final del segle XIX.

I en aquest moment va produir-se un d'aquests estranys i inesperats tombants d'algunes investigacions i estudis dels quals parlàvem en l'inici de l'article, on les preguntes s'acumulaven.

Un dibuix de la portada de 1867?

Tot consultant durant el maig de 2006 els fons fotogràfics de l'Arxiu Comarcal del Ripollès(6) vaig parar atenció en una imatge: «Fotografia d'un dibuix, penso que pintat per Torres Carsana», deia el peu de foto, escrit amb la característica lletra de Tomàs Raguer. La reproducció tenia una

mida relativament gran, de 42 x 27,5 cm. Era una imatge que mai fins ara havia estat publicada ni reproduïda.

Sota la inspiració del que havia llegit de Pellicer –en tenia fresca la referència–, vaig intuir que aquesta fotografia podia ser del dibuix pintat per Josep Berga Boix el 1867 al mateix temps que es feien les fotografies objecte de la meua recerca.

Era possible que mai ningú hagués parat atenció en una reproducció de la portada tan espectacular?

Es tractava d'una fotografia d'un dibuix que, analitzada amb cura, mostrava detalls aclaridors. Segurament era feta a partir d'un quadre que estava protegit per un vidre, per les evidents mostres de reflexos de llum i d'ondulacions o sinuositats del paper. A més, la perspectiva que donava permetia veure a través de la porta, amb les seves arquivoltes, l'absis central encara gòtic del creuer, com mostrava una de les fotos. Estàvem davant una notable mostra de representació artística.

Tomàs Raguer, l'ànima fundacional del Museu de Ripoll, és un pou de coneixements sobre la vila i el monestir. Cal dir que és, en general, una font molt precisa. Quan ell afirma quelcom en les seves notes, cal armar-se de valor per contradir les seves informacions. Però el dubte que plantejava Raguer, una porta oberta, va esperonar el meu interès.

Francesc Torrescassana i Sallarés (Barcelona 1845-1918), un alumne de Ramon Martí i Alsina, havia treballat

sobre temes ripollesos. A més, Martí Alsina havia estat alhora un dels mestres de Joaquim Vayreda, l'altre gran puntal de l'escola pictòrica olotina. La fotografia del dibuix de la portada podia haver estat obra seva. Però el dubte que deixava obert Raguer permetia un intent de redreçament.

En aquest punt, els interrogants anaven saltant sense cap ordre: com és que un dibuix de la portada de Ripoll d'un dels iniciadors de l'escola pictòrica d'Olot no havia mai sortit a la llum pública? A això també s'hi afegien les notícies que hi havia sobre Berga: «el 1865, un any després de deixar els estudis eclesiàstics, treballa de dibuixant per a l'arquitecte Martí Sureda»⁽⁷⁾ o «fa de delineant amb l'arquitecte Martí Sureda»⁽⁸⁾.

I ràpidament va aparèixer un sil·logisme: si Josep Berga formava part del grup gironí que el maig de 1867 va viatjar a Ripoll, molt segurament era un dels quatre o cinc personatges que apareixien en les fotos.

Recerca a Olot

Fetes unes consultes al Museu de la Garrotxa, que em va posar en contacte amb l'especialista Josep Sala Plana, li vaig enviar la reproducció del dibuix i varies fotografies de 1867 on apareix un personatge que es podia tractar de Berga i Boix. Josep Sala va fer arribar aquestes imatges a Santiago Plana Berga, el besnét de Josep Berga i Boix.

Fotografia del dibuix de Josep Berga Boix sobre la portada del monestir de Santa Maria de Ripoll fet el maig de 1867. N'hi ha sengles còpies fotogràfiques a l'arxiu familiar de Plana Berga i a l'Arxiu Comarcal del Ripollès. Josep Berga Boada hi havia anotat «Josep Berga Boix, 1860». Tomàs Raguer hi havia anotat: «Fotografia d'un dibuix, penso que pintat per Torres Carsana».

Confirmació de la troballa per la família

La sorpresa va ser que aquest parent del pintor d'Olot va confirmar la sospita: la fotografia existent a Ripoll era una reproducció d'un dibuix de Josep Berga i Boix, l'original del qual és en lloc desconegut.

Santiago Plana Berga va indicar que tenia una petita fotografia on el seu avi, el fill de Josep Berga Boix, Josep Berga Boada, havia escrit «Josep Berga Boix, 1860»; una petita fotografia doblada que era igual que la còpia trobada a Ripoll. Teníem, doncs, una prova clara que estàvem davant una reproducció del dibuix de Josep Berga Boix de la portada del monestir de Ripoll feta el 1867.

A més, Santiago Plana Berga va confirmar que un dels personatges que apareixia sovint a les fotografies de 1867 era efectivament el seu besavi. I tenia fotos on apareixia Berga i Boix de jove que, per cert, sense cap dubte formaven part del conjunt de fotografies fetes a Ripoll el maig de 1867, i de dues de les quals no hi havia constància ni a Madrid ni a Ripoll. Així doncs, la sèrie de fotografies datables clarament aquell any arribava ja a vint-i-nou.

Notes de Plana Berga sobre el dibuix

Però Santiago Plana i Berga encara va aportar nous elements documentals, plens d'interès:

«Berga i Boix descriu la seva intervenció per fer el dibuix de la portalada de Ripoll en un manuscrit que s'ha conservat, que és un *curriculum vitae* en castellà, en el qual s'esmerça a detallar tota la seva experiència com a professor de dibuix i els serveis que havia fet al llarg de la seva vida per a la Diputació. El document no porta data, encara que diversos elements permeten deduir que fou escrit l'any 1892. La transcripció

El dibuix, quasi fotogràfic, va suposar un treball de tres mesos, original i sense precedents en aquella època

literal del paràgraf en què descriu la seva intervenció a Ripoll és la següent:

«Fui ayudante del arquitecto provincial D. Martin Sureda por espacio de tres años, habiendo colaborado con él en el monumento de Álvarez, y mucho antes en el proyecto que se escogió en concurso público de entre muchos que se presentaron, creo once. Colaboré con el mismo en el dibujo de la fachada del monasterio de Ripoll que existe en el museo provincial, habiendo él hecho el croquis, y yo todas las figuras que tuve que sacar del natural de una en una por no ser posible con la fotografía. Este trabajo de tres meses, ímprobo, original y sin precedentes que honra el museo de Gerona, porque no existe otro ni puede existir a no hacer lo mismo que nosotros hicimos, no se hubiera llevado a cabo a no ofrecirme yo para hacer el sacrificio, pues D. Martin Sureda ya en dicha época no podía estar largas horas encima de una escalera dibujando para hacer croquis, como yo, ni había otro capaz en la oficina para llevar a cabo un trabajo casi todo de figuras.»

Per l'interès que pot tenir fixar la data d'aquest escrit, Plana i Berga ofereix els elements que permeten determinar-la:

«En primer lloc haurem de fer una mica d'història: pel febrer de 1892, la Diputació havia passat l'escola de dibuix d'Olot de simple escola a escola menor de belles arts de 2a classe, i Berga i Boix, que n'era professor, a professor-director. Els canvis de categoria s'havien fet nominalment, però es veu que res no havia canviat ni quant a la nova subvenció que corresponia a l'establiment ni quant al sou del professor. Berga se'n va queixar a l'alcalde, que ho va transmetre a l'Exma. Comisión Provincial, la qual va resoldre sobre la qüestió. Sense entrar en el detall de la resolució, que ara no inte-

RABASF Archivo Fotográfico. Caja 28/291.

Josep Berga és el personatge assegut sobre el pedrís que observa com es mesura un dels pilars del claustre de l'ala est del claustre del monestir de Ripoll.

ressa, el text de la Comisión Provincial comença: "Vista la comunicación del Alcalde de Olot de fecha 31 del ppdo. mes remitiendo la hoja de servicios del Profesor director de aquella Escuela menor [...]". La data d'aquest escrit és 28 de setembre de 1892, i "la hoja de servicios del Profesor director" és, amb tota seguretat, el *curriculum vitae* de què parlem. L'altre element que acaba de corroborar aquesta data és el següent: en un moment del text d'aquest mateix *curriculum*(9) diu, referint-se a l'ensenyament del dibuix, "[...] la práctica de veintinueve años me ha hecho descubrir [...]"]».

Berga va deixar el seminari per dedicar-se al dibuix i a la pintura el març de 1864,(10) i va fundar una acadèmia de dibuix a Girona; és ben segur que aquesta és la data que agafa per comptar els 29 anys. Del març de 1864 a l'agost de 1892 hi van 28 anys i 5 mesos, molt fàcils d'arrodonir a 29 anys, conclou Santiago Plana i Berga.

Un dibuix que havia estat al Museu de Galligants

La dada és clara: el «dibujo de la fachada del monasterio de Ripoll que existe en el museo provincial» ens donava noves pistes on continuar la recerca. Però, fetes unes consultes a l'arxiu gironí de la Comisión Provincial de Monumentos, a la seu del Museu d'Arqueologia de Catalunya, al Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya i al barri de Pedret de Girona, no hi ha cap constància de l'original del dibuix de Josep Berga i Boix. I tampoc en els inventaris del Museu Provincial, que estava instal·lat a Sant Pere de Galligants. Una decepció, doncs.

Però, tot i que no podem disposar del dibuix original, com a mínim hi ha dues fotografies d'aquest treball de Josep Berga i Boix que sense cap dubte són testimoni del treball del pintor olotí a Ripoll el maig de 1867, amb detalls molt precisos sobre la seva realització.

Així, un element documental molt important dins la història del monestir de Santa Maria de Ripoll i de la trajectòria professional de Josep Berga Boix ha sortit a la llum al cap de molts anys. Cal congratular-se de la troballa!

Antoni Llagostera Fernández és historiador

Notes

1. PELLICER: *Santa Maria de Ripoll* (1878). P. 143.
2. Josep M. PELLICER: *Santa Maria del monestir de Ripoll* (1888). P. 288.
3. Josep Berga i Boix: (1837-1914). *L'interpret d'una època*. Ed. Llibres de Batet (2000). P. 31, últim paràgraf.
4. RABASF Comisión Central de Monumentos 47-7/2. Girona (1840-1880).
5. ACRI ad plec VII.
6. ACRI. Fons fotogràfic 77.
7. Joan Sala: «Introducció» a *Escrits diversos de Josep Berga i Boix en el 150è aniversari del seu naixement* (1987). P. 12.
8. Joan SALA PLANA: *L'escola d'Olot* (1993). P. 34.
9. Arxiu familiar, manuscrit citat, p. 4, línia 4.
10. Obra de Joan Sala, abans esmentada, *L'escola d'Olot* (1993). P. 30, últim paràgraf.